

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 1 (2017)

7ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΔΙΔΑΧΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων

7^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ»

ΤΟΜΟΣ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

ISSN: 2529-1157

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
15-18 Ιουνίου 2017

**Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη διαπολιτισμική
επικοινωνία: “Επικοινωνούμε ... διαφορετικά!”**

*ΜΑΡΙΑ ΒΑΣΙΛΑΚΗ, ΕΙΡΗΝΗ ΔΕΜΕΣΤΙΧΑ,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΙΩΑΝΝΟΥ*

doi: [10.12681/edusc.1681](https://doi.org/10.12681/edusc.1681)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΑΣΙΛΑΚΗ Μ., ΔΕΜΕΣΤΙΧΑ Ε., & ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. (2019). Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη διαπολιτισμική επικοινωνία: “Επικοινωνούμε . διαφορετικά!”. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 1*, 28–43.
<https://doi.org/10.12681/edusc.1681>

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τη διαπολιτισμική επικοινωνία:
 “Επικοινωνούμε ... διαφορετικά!”

Μαρία Βασιλάκη, ΠΕ60 Εκπαιδευτικός
mpvasilaki1@gmail.com

Ειρήνη Δεμέστιχα, ΠΕ10 Κοινωνιολόγος
e.demestixa@gmail.com

Κωνσταντίνα Ιωάννου, ΠΕ70 Εκπαιδευτικός
ioannou.kwnstantina@gmail.com

Περίληψη

Δεδομένης της ανάγκης των σύγχρονων κοινωνιών για επικοινωνία και κατανόηση μεταξύ ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, θεωρείται πως η εκπαίδευση οφείλει να μεριμνήσει για την καλλιέργεια των δεξιοτήτων αυτών ώστε να εξασφαλίζεται αρμονική συνύπαρξη μεταξύ τους. Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν η διερεύνηση του φαινομένου της διαπολιτισμικής επικοινωνίας στην κινηματογραφική ταινία *Freedom Writers* (LaGravenese, 2007) και η δημιουργία εκπαιδευτικού προγράμματος με βάση τις πτυχές της επικοινωνίας που παρουσιάζονται. Η ταινία έχει ως θέμα την προσπάθεια της καθηγήτριας Erin Gruwell να βελτιώσει την ζωή των μαθητών μιας πολυπολιτισμικής τάξης στο Los Angeles. Για τη μελέτη της λεκτικής και μη λεκτικής επικοινωνίας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου. Τα αποτελέσματα έδειξαν μεγάλο αριθμό αναφορών στη μη λεκτική επικοινωνία, γεγονός που θεωρείται πως αντικατοπτρίζει τη σημασία του ρόλου της στις διαπροσωπικές σχέσεις. Στη λεκτική επικοινωνία μεγάλος αριθμός αναφορών εντοπίστηκε στις κατηγορίες βία, εμπόδια στην επικοινωνία και σημαντικός αριθμός στις προκαταλήψεις και στα στερεότυπα. Με αφετηρία τα αποτελέσματα της έρευνας, δημιουργήθηκε εκπαιδευτικό πρόγραμμα για μαθητές της Α΄ Λυκείου Επα.λ με τίτλο «Επικοινωνούμε...διαφορετικά!». Πρόκειται για ένα κοινωνικοπαιδαγωγικό πρόγραμμα που στηρίζεται στη διαθεματικότητα και στις αρχές της βιωματικής μάθησης/εκπαίδευσης με σκοπό τη βελτίωση της επικοινωνίας μεταξύ μαθητών που ανήκουν σε ανομοιογενή πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα.

Λέξεις-Κλειδιά: κοινωνικοπαιδαγωγικό πρόγραμμα, επικοινωνία, διαπολιτισμική εκπαίδευση.

Abstract

Due to the imperative need of modern societies for communication and understanding among people from different cultural environments, it is said that education should promote the cultivation of skills that can ensure the peaceful coexistence of individuals. The aim of this paper was the examination of the phenomenon of multicultural communication as presented in *Freedom Writers* ((LaGravenese, 2007), as well as the creation of a socio pedagogical project based on the aspects of communication that are depicted in the film. The theme of the movie is the endless

effort of Professor Erin Gruwell to improve the lives of students from a multicultural classroom in Los Angeles. The research of verbal and non-verbal communication was based on the method of content analysis. The outcome of the survey reports a great amount of references in non-verbal communication, reflecting the importance of role in interpersonal relations. As far as verbal communication is concerned, references were detected in the categories of violence, barriers of effective communication and a great deal of instances in the category of prejudice and stereotypes. Given the results of the research, an educational project applied to the first graders of Vocational high school was designed, entitled “*Communicate... differently!*”.

Keywords: socio pedagogical project, communication, multicultural education.

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η πολυπολιτισμικότητα θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι της κοινωνίας μας, έχοντας ασκήσει μεγάλη επίδραση σε αυτήν. Η αποδοχή της πολυπολιτισμικότητας απαιτεί και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Πλέον η διαφορετικότητα αποτελεί στοιχείο της καθημερινής ζωής στο σχολείο και στην υπόλοιπη κοινωνία. Σήμερα, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να προετοιμάσουν τα παιδιά να ζήσουν σε ένα περιβάλλον που κυριαρχεί η ποικιλομορφία, αναπτύσσοντας ένα κλίμα εμπιστοσύνης, ασφάλειας, συνεργασίας, επικοινωνίας και αλληλεγγύης (Τριλίβα, Αναγνωστοπούλου & Χατζηνικολάου, 2008).

Οι ευθύνες του εκπαιδευτικού είναι μεγάλες, διότι αν ασκεί το επάγγελμα του με σύνεση και επίγνωση, γνωρίζει πως δεν θα πρέπει να μάθει τα παιδιά μόνο τα σχολικά πεπραγμένα, αλλά θα πρέπει να τα εφοδιάσει με την πείρα και την ωριμότητα του και να σταθεί δίπλα τους, ώστε να ωριμάσουν και να ενηλικιωθούν πνευματικά (Παπανούτσος, 1990). Για να υλοποιήσει το έργο του, θα πρέπει να εφευρίσκει καθημερινά νέους τρόπους παρακίνησης των μαθητών ως προς την μάθηση. Διότι, το μεγαλύτερο πρόβλημα στην παιδαγωγική (Ματσαγγούρας, 2006) είναι η παρακίνηση του μαθητή για να μάθει. Πιο συγκεκριμένα, η παροχή κινήτρων για μάθηση και η ενίσχυση της περιέργειας για αυτή.

Αποτελεί, λοιπόν, χρέος του σχολείου αλλά και των εκπαιδευτικών η δημιουργία ενός σχολείου αποτελεσματικού, προώθησης κινήτρων και μάθησης, όπου θα επωφελούνται όλοι οι μαθητές ανεξαρτήτως από την εκπαιδευτική διαδικασία και οι στόχοι και η λειτουργία του σχολικού πλαισίου θα είναι συνυφασμένοι με τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των μαθητών.

Στην παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε ανάλυση περιεχομένου στην ταινία *Freedom Writers* (LaGravenese, 2007) για την διερεύνηση του φαινομένου της επικοινωνίας. Η συγκεκριμένη ταινία επιλέχθηκε επειδή αναδεικνύει προβλήματα στην επικοινωνία στο πολυπολιτισμικό περιβάλλον μιας τάξης. Θεωρήθηκε πως το θέμα της ταινίας συνδέεται με την σύγχρονη σχολική πραγματικότητα. Με αφορμή τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου δημιουργήθηκε πιλοτικό πρόγραμμα με τίτλο «Επικοινωνούμε ... διαφορετικά!», που αποτελεί ένα σχέδιο εργασίας (Project).

Η ταινία

Η κινηματογραφική ταινία που επιλέχθηκε έχει τίτλο *Freedom Writers* (LaGravenese, 2007) και κυκλοφόρησε στον κινηματογράφο στις 5 Ιανουαρίου 2007.

Πρόκειται για μια δραματική αληθινή ιστορία, η οποία είναι βασισμένη στο διάσημο βιβλίο “The Freedom Writers Diary” από τη νεοδιόριστη καθηγήτρια Erin Gruwell και την τάξη της (203).

Μεθοδολογία Έρευνας

Στόχος της έρευνας είναι να εξετασθεί σε ποιο βαθμό εμφανίζονται αναφορές σχετικά με το φαινόμενο της επικοινωνίας στην κινηματογραφική ταινία *Freedom Writers* (LaGravenese, 2007). Πιο συγκεκριμένα, τίθενται τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Σε ποιο βαθμό εμφανίζονται αναφορές στις κατηγορίες που ορίζονται για τη λεκτική και τη μη λεκτική επικοινωνία;
2. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς τη συχνότητα και τον αριθμό αναφορών μεταξύ των διαφορετικών κατηγοριών;

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι η ανάλυση περιεχομένου. Πρόκειται για μια μέθοδο που επιτρέπει συστηματική περιγραφή και ερμηνεία του προφορικού και του γραπτού λόγου (Σακαλάκη, 2001). Χρησιμοποιείται για τη μελέτη ενός ευρέος φάσματος «κειμένων», το οποίο περιλαμβάνει συνεντεύξεις και συζητήσεις στην κλινική και κοινωνική έρευνα, περιοδικά, εφημερίδες, τηλεοπτικά προγράμματα και κινηματογραφικές ταινίες (Macnamara, 2005). Προσφέρει στον ερευνητή τη δυνατότητα να συμπυκνώνει ακατέργαστα, ποιοτικά στοιχεία σε κατηγορίες, με στόχο την εξαγωγή συμπερασμάτων (Γκέκα, 2011). Πραγματοποιείται με τη διατύπωση ερωτημάτων, με σκοπό την ποσοτική ταξινόμηση του περιεχομένου σε ένα σύστημα κατηγοριών, που έχει σχεδιαστεί για να δώσει στοιχεία σχετικά με υποθέσεις που αφορούν στο περιεχόμενο του κειμένου (Φραγκουδάκη, 1979). Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική μέθοδος ανάλυσης σε συνδυασμό με την ποιοτική, καθώς διερευνήθηκε η συχνότητα εμφάνισης αναφορών για τις κατηγορίες της λεκτικής και της μη λεκτικής επικοινωνίας και επιχειρήθηκε περιγραφή και ερμηνεία των αποτελεσμάτων.

Πίνακας 1, Λεκτική Επικοινωνία: Σύστημα κατηγοριών.

1. Βία
1.1.Γεγονότα βίας
1.2.Προσβλητικά σχόλια
1.3.Απειλές
2. Στερεότυπα
2.1.Για τη φυλή
2.2.Άλλα στερεότυπα
3. Προκαταλήψεις
3.1.Μαθητών
3.2.Άλλων
4. Διακρίσεις
4.1.Προς τους μαθητές
4.2.Προς άλλους
5. Συναισθήματα

5.1.Αγάπη
5.2.Μίσος
5.3.Φόβος
6. Άλλα εμπόδια
6.1.Εκλογίκευση
6.2.Συμβουλές
6.3.Προσταγή
6.4.Κριτική
6.5.Σαρκασμός
7. Μεταβάσεις ζωής
7.1.Στο άτομο
7.2.Στην τάξη

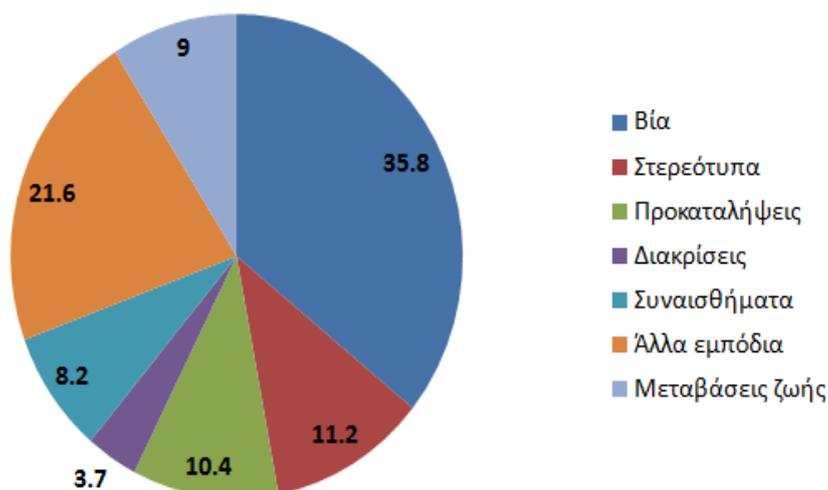
Πίνακας 2, Μη λεκτική επικοινωνία: Σύστημα κατηγοριών.

1. Βλέμμα
1.1.Οπτική επαφή
1.2.Επίμονο βλέμμα
1.3.Αποφυγή
2. Έκφραση προσώπου
2.1.Χαμόγελο
2.2.Ανοιχτό στόμα
2.3.Συνοφρύωση
2.4.Σηκωμένα φρύδια
3. Σώμα
3.1.Κινήσεις χεριών
3.2.Εμβλήματα
3.3.Σταυρωμένα χέρια
3.4.Κούνημα κεφαλιού δεξιά - αριστερά
3.5.Χορός
4. Αγγίγματα
4.1.Θετικού περιεχομένου
4.2.Επιθετικά

Αποτελέσματα

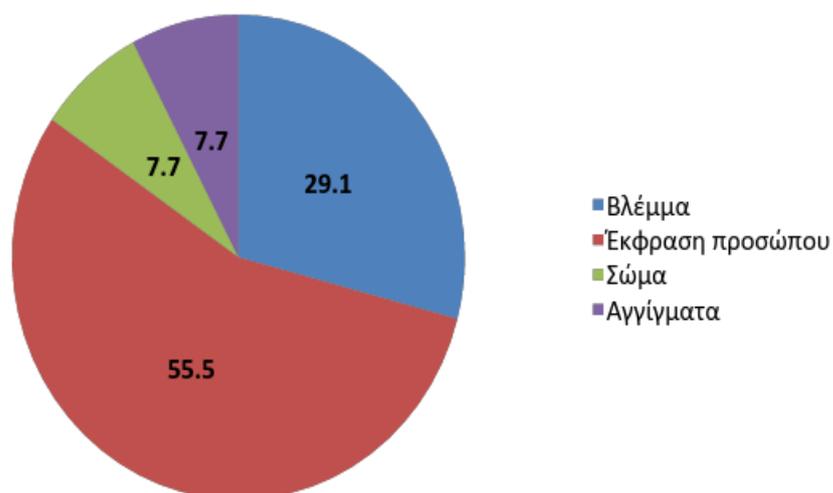
Όσον αφορά στη λεκτική επικοινωνία, η κατηγορία «βία» συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο αριθμό αναφορών και ακολουθεί η κατηγορία «άλλα εμπόδια» με ποσοστό 21,6 %. Έπονται οι κατηγορίες των «στερεοτύπων», των «προκαταλήψεων», των «μεταβάσεων ζωής» και των «συναισθημάτων». Τον μικρότερο αριθμό αναφορών συγκεντρώνει η κατηγορία «διακρίσεις» με ποσοστό 3,7% .

Εκατοστιαία συχνότητα των κατηγοριών για τη λεκτική επικοινωνία.

Στη μη λεκτική επικοινωνία καταγράφηκαν συνολικά τετρακόσιες πέντε αναφορές. Η «έκφραση προσώπου» συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό 55,5 % και ακολουθεί το «βλέμμα» με 29.1%. Οι «κινήσεις» και τα «αγγίγματα» συγκέντρωσαν το 7,7 % των αναφορών .

Εκατοστιαία συχνότητα των κατηγοριών για τη μη λεκτική επικοινωνία.

«Επικοινωνούμε ... διαφορετικά!»

Η εφόρμηση της υλοποίησης του παρόντος προγράμματος είναι η κινηματογραφική ταινία *Freedom Writers του LaGravenese* (2007). Η ταινία προσφέρεται για τη μελέτη της επικοινωνίας των ανομοιογενών πολυπολιτισμικών ομάδων της σχολικής τάξης. Επιλέχθηκε η τάξη της Α΄ Λυκείου, λόγω του ότι η

ηλικία των μαθητών της ταινίας ταυτίζεται με αυτήν των μαθητών της Α΄ Λυκείου. Ακόμα, επειδή η ταινία περιλαμβάνει σκηνές βίας και φορτισμένες συναισθηματικά σκηνές, δεν θεωρήθηκε κατάλληλη για μαθητές μικρότερων τάξεων. Επιπλέον, στο πρόγραμμα σπουδών της Α΄ Λυκείου Επα.λ, προσφέρεται το μάθημα της Ζώνης Δημιουργικών Δραστηριοτήτων. Ο εκπαιδευτικός έχοντας παιδαγωγική ελευθερία μπορεί να αναδείξει νέα ενδιαφέροντα και πτυχές των μαθητών, που θα μπορέσουν να αξιοποιήσουν στην κοινωνία (Κονταξής, χ.χ.).

Σκοπός του προγράμματος

Η παρούσα εργασία μέσα από την προβληματική και τις συγκρούσεις των διαπροσωπικών σχέσεων που εμφανίζονται σε ανομοιογενή πολυπολιτισμικά περιβάλλοντα, στοχεύει στην ανάδειξη τρόπων διαχείρισης της επικοινωνίας, στην επίλυση προβλημάτων και στη λήψη αποφάσεων μέσα από την δυναμική της ομάδας. Παράλληλα, στοχεύει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών και μαθητριών (κοινωνικοσυναισθηματική, γνωστική, ψυχοκινητική ανάπτυξη).

Οι επιμέρους στόχοι του παρόντος προγράμματος είναι οι μαθητές και οι μαθήτριες να ευαισθητοποιηθούν σε θέματα που αφορούν την διαφορετικότητα, να καλλιεργήσουν δεξιότητες κοινωνικοσυναισθηματικές, επικοινωνίας με διάφορες πολιτισμικές ομάδες, να αναλύσουν και να βιώσουν έννοιες, όπως «γνωρίζομαι», «εμπιστεύομαι», «ανήκω», «αναγνωρίζω», «λύνω προβλήματα», «δικτυώνομαι», «συνεργάζομαι». Επιπροσθέτως, να μπορέσουν να κατανοήσουν την ποικιλομορφία της επικοινωνίας, των διαπροσωπικών σχέσεων και την δυναμική των ομάδων.

Μεθοδολογικό πλαίσιο του προγράμματος

Η παρούσα εργασία αποτελεί ένα πιλοτικό σχεδιασμένο πρόγραμμα Project για μαθητές της Α΄ Λυκείου, αναφορικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις, την επικοινωνία και την δυναμική της ομάδας. Οι στόχοι που έχουν τεθεί, μπορούν να επιτευχθούν κυρίως σε ένα πλαίσιο βιωματικής μάθησης σε συνδυασμό με τη μέθοδο των σχεδίων εργασίας. Η βιωματική μάθηση αποτελεί μια μαθησιακή διαδικασία που οργανώνεται με βάση το “learning by doing” (Dewey) και συνδέεται με την ενεργό συμμετοχή των μαθητών σε δραστηριότητες διερεύνησης, παρατήρησης και δημιουργικής σύνθεσης (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008).

Η βιωματική μάθηση χαρακτηρίζεται από μη στασιμότητα και ευελιξία, προάγει την ενεργό συμμετοχή, την έκφραση της δημιουργικότητας, την ανάληψη της ευθύνης στην πορεία της μάθησης, την ανάπτυξη και την ενίσχυση της κριτικής σκέψης και της συνεκτικότητας. Από την άλλη, το Project βασίζεται στην αξιοποίηση των βιωμάτων των μαθητών ή στη δημιουργία νέων, στην ενθάρρυνση για ενεργό συμμετοχή στη διαδικασία της μάθησης, για έρευνα, ανακάλυψη, ενεργοποίηση και δημιουργικότητα, στην προτροπή για αναζήτηση ή δημιουργία νοήματος, αντί της απομνημόνευσης των πληροφοριών. Η μάθηση βασίζεται στην αλληλεπίδραση και τις συναισθηματικές διεργασίες, στην προώθηση αυτογνωσίας και κατανόησης των παραγόντων που επηρεάζουν την κοινωνία (Δεδούλη, 2001).

Ακόμα, χρησιμοποιείται η ομαδοσυνεργατική διδασκαλία που έχει ως κύριο στόχο την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων. Η οποία λειτουργεί συμπληρωματικά της βιωματικής διδασκαλίας, ως εναλλακτική μέθοδος εκπαίδευσης, δηλαδή το εκπαιδευτικό αντικείμενο, τίθεται προς επεξεργασία και η τάξη οργανώνεται σε υποομάδες μαθητών για την εκπλήρωση των εργασιών. Στα πλαίσια της ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας, οι μαθητές είναι όλοι ισότιμοι. Το σχολικό άγχος και ο φόβος της αποτυχίας μειώνεται, καλλιεργείται η αποδοχή όλων των μαθητών ως μέλη της ομάδας και ενισχύεται η αυτοεκτίμηση και η αυτοαντίληψη των μαθητών, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ζωγόπουλος (2016).

Σε συνδυασμό με τις παραπάνω μεθόδους, πραγματοποιείται και η συνεργατική ενεργός έρευνα (Μυλωνάκου–Κεκέ, 2013) μέσω της οποίας επιδιώκεται η βελτίωση και η αλλαγή. Η αλλαγή επιτυγχάνεται μέσα από τη συστηματική διαδικασία μάθησης, που διεξάγεται μεταξύ των ομάδων των συμμετεχόντων. Η διεξαγωγή της ξεκινά με τον προσδιορισμό μιας προβληματικής κατάστασης και της προτροπής της επίλυσης της. Στη συνέχεια, αποφασίζεται ο σχεδιασμός των ενεργειών και ακολουθείται η ανάληψη της συνεργατικής δράσης, η παρατήρηση, η καταγραφή και η συλλογή κρίσεων, αντιδράσεων και εντυπώσεων .

Ο συνδυασμός, η εναλλαγή και η ποικιλία μορφών διδασκαλίας και διδακτικών μεθόδων (Μαυρόπουλος, 2004) ενισχύουν τα αποτελέσματα της μάθησης, όπου ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιτύχει τους επιθυμητούς στόχους που έχει θέσει. Παράλληλα, εμπλέκουν τους μαθητές ενεργά στην μαθησιακή και βιωματική διαδικασία.

Πρόγραμμα Δραστηριοτήτων

Ο σχεδιασμός των δραστηριοτήτων στηρίχτηκε κυρίως σε υλικό βιβλιογραφικής έρευνας, και διαμορφώθηκε για τις απαιτήσεις και τους στόχους του παρόντος προγράμματος. Οι μέθοδοι της βιωματικής μάθησης που θα χρησιμοποιηθούν στο παρόν σχέδιο εργασίας είναι η παραγωγή και η χρήση οπτικοακουστικών μέσων, οι βιωματικές δραστηριότητες, τα παιχνίδια, οι τεχνικές λόγου (ημερολόγιο, αφήγηση ιστοριών, δημιουργική γραφή), οι δραστηριότητες εικαστικών, τα παιχνίδια ρόλων και η δημιουργία θεατρικού δρώμενου. Στο τέλος της κάθε δραστηριότητας που πραγματοποιείται σημαντική είναι η συμβολή της αναστοχαστικής διαδικασίας.

Στην πρώτη συνάντηση της τάξης, θα πραγματοποιηθεί μια εισαγωγική συζήτηση, όπου θα γίνει προσπάθεια να διερευνηθούν οι ανάγκες και οι δυνατότητες των μαθητών και μαθητριών. Θα ακολουθήσει σχεδιασμός του σχεδίου εργασίας, προσδιορισμός των δραστηριοτήτων και ενημέρωση περί της αξιολογικής κρίσης.

Στη δεύτερη συνάντηση, θα προβληθεί η κινηματογραφική ταινία *Freedom Writers* (LaGravenese, 2007), με διάρκεια 120 λεπτά. Στη συνέχεια, θα πραγματοποιηθεί μια σύντομη διερευνητική συζήτηση με αφορμή την ταινία και τα θέματα που θίγει. Από την τρίτη συζήτηση και έπειτα θα ακολουθήσει το πρόγραμμα των δραστηριοτήτων.

Ο κύκλος της συζήτησης

Η διάταξη σε κύκλο επιτρέπει σε όλους να κοιτάζονται μεταξύ τους, να διαβάζουν τη γλώσσα του σώματος των άλλων και να ακούν όλες τις απόψεις. Σταδιακά εντός του κύκλου δημιουργείται ένα κλίμα αποδοχής και σεβασμού, όπου όλοι είναι ισότιμα μέλη. Οι συναντήσεις σε κύκλο, βοηθούν στη δημιουργία επικοινωνιακών συζητήσεων, δίνοντας την ευκαιρία σε όλους τους μαθητές να πάρουν το λόγο (Τριλίβα κ.ά., 2008).

Η κινηματογραφική ταινία *Freedom Writers* (LaGravenese, 2007) ορίζεται ως το θέμα που θα συζητηθεί εντός του κύκλου. Στη συνέχεια, ζητάμε από τους μαθητές να συνδέσουν το θέμα της ταινίας με σκέψεις, συναισθήματα, προσωπικές εμπειρίες κ.ο.κ. Έπειτα, παραθέτουμε υποθετικά σενάρια δράσης (με βάση την ταινία) και ζητάμε από τους μαθητές να βρουν τρόπους επίλυσης των προβλημάτων που τίθενται.

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να καλλιεργηθεί η κριτική ικανότητα
- ✓ Να αναπτύξουν δεξιότητες επικοινωνίας
- ✓ Να αναγνωρίζουν μη λεκτικές μορφές επικοινωνίας
- ✓ Να ενισχύσουν και να αναπτύξουν κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες

Ο εννοιολογικός χάρτης των πρωταγωνιστών

Χωρίζουμε τους μαθητές σε τυχαίες ομάδες. Ζητάμε από κάθε ομάδα, σε ένα χαρτόνι να δημιουργήσουν τον εννοιολογικό χάρτη του ήρωα της επιλογής τους. Οι ήρωες της ταινίας: Erin Gruwell, Steve Gruwell, Scott Casey, Margaret Campbell, Andre, Marcus, Jamal, Tito, Ben, Eva, Gloria, Sindy, Paco, Miep Gies και Dr Kon.

Στο χαρτόνι θα καταγράψουν το όνομα του ήρωα της ταινίας που επέλεξαν, τα συναισθήματα του και τους σημαντικούς άλλους που εμπλέκονται στη ζωή τους και επηρεάζουν την συμπεριφορά τους. Ο κάθε μαθητής καλείται να συνδέσει και να συσχετίσει τα σημαντικά πρόσωπα, με τα συναισθήματα του εκάστοτε πρωταγωνιστή και με τον ίδιο τον πρωταγωνιστή. Στη συνέχεια, θα πρέπει να αιτιολογήσει την σύνδεση των σχέσεων, των συναισθημάτων και του ήρωα.

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να μπορούν να καταγράφουν και να χρησιμοποιούν έναν εννοιολογικό χάρτη
- ✓ Να συνδέσουν πρόσωπα με συναισθήματα
- ✓ Να ενισχύσουν την ομαδική εργασία

Ξαναγράφοντας τις ιστορίες

Με αφορμή τις καταγεγραμμένες ιστορίες των παιδιών στα ημερολόγια τους (00:49:43 έως 00:53:37), οι μαθητές ξαναγράφουν τις ιστορίες τους. Αρχικά, σημειώνουμε τα ονόματα των μαθητών, που αφηγούνται τις ιστορίες τους, σε διαφορετικά κομμάτια χαρτί. Έπειτα, χωρίζουμε τα παιδιά σε ομάδες των δύο ατόμων (είτε τυχαία, είτε με κλήρωση, είτε με επιλογή των ίδιων). Στη συνέχεια, με κλήρωση δίνεται σε κάθε ομάδα ένα χαρτί που έχει γραμμένο το όνομα του κάθε ήρωα.

Η κάθε ομάδα αφού ξαναδεί την ιστορία του μαθητή καλείται να την γράψει ξανά δίνοντας μια νέα μελλοντική προοπτική στη ζωή του. Για παράδειγμα, η Ένα «Τι έκανε αφού ολοκλήρωσε το σχολείο; Συνέχισε με τις σπουδές της; Συνέχισε να είναι μέλος συμμορίας; Συνέχισε να αποφεύγει άτομα λόγω φυλετικής διαφοράς; Έκανε κάτι διαφορετικό;»

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να καλλιεργήσουν την κριτική–αφαιρετική τους ικανότητα
- ✓ Να μπουν στη θέση του ήρωα (ανάπτυξη ενσυναίσθησης)
- ✓ Να αναπτύξουν την συνεργασία–ομαδικότητα
- ✓ Να ενεργοποιήσουν την φαντασία τους

Τα συναισθηματικά γυαλιά !

Τα συναισθήματα μας αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εαυτού μας. Όταν γνωρίζουμε τα συναισθήματα μας, βιώνουμε το τι συμβαίνει γύρω μας. Αυτό το βίωμα βοηθάει στην αποτελεσματική επικοινωνία με τους άλλους. Ζητάμε από τους μαθητές, αφού τους χωρίσουμε πρώτα σε ομάδες, να επιλέξουν μια σκηνή από τις παρακάτω και αφού την μελετήσουν, να καταγράψουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα τους.

- 00:01:25–00:03:58 “Η ζωή της Εύας”
- 00.04.00–00.06.24 “Συνάντηση Ε. Γκρούελ με υποδιευθύντρια”
- 00.27.22–00.36.01 “Γελοιογραφία Τζαμάλ –Αφορμή για συζήτηση”
- 01.03.37–01.05.53 “Επίσκεψη στο Μουσείο του Ολοκαυτώματος”
- 01.06.07–01.07.29 “Δείπνο και συζήτηση με τους επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος”
- 01.10.00 – 1.14.55 “Πρόποση για αλλαγή”

Στο τέλος της δραστηριότητας πραγματοποιείται αναστοχασμός, όπου εκεί οι μαθητές μπορούν να πουν πως ένιωσαν, αν τα «συναισθηματικά γυαλιά» τους βοήθησαν να δουν διαφορετικά μια πράξη και αν επηρεάστηκαν με το να μπουν στη θέση του άλλου.

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να αναγνωρίζουν και να εκφράζουν τα συναισθήματα τους
- ✓ Να κατανοήσουν τις (περίπλοκες) συναισθηματικές αντιδράσεις
- ✓ Να επεξεργαστούν συναισθήματα σε σχέση με τον εαυτό τους και τους άλλους

Η κόκκινη γραμμή

Ήδη από μικρή ηλικία, τα παιδιά μπορούν να αναγνωρίσουν ομοιότητες και διαφορές με τους γύρω τους. Είναι πολύ σημαντικό τα παιδιά να μάθουν να σέβονται

όπως το όμοιο έτσι και το διαφορετικό, αποφεύγοντας τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους άλλους.

Απομακρύνουμε όλα τα θρανία και τις καρέκλες από το κέντρο της αίθουσας. Παίρνουμε μια κόκκινη χαρτοταινία και τραβάμε μια ευθεία γραμμή. Στη συνέχεια κάνουμε κάποιες ερωτήσεις στους μαθητές, ώστε να αναδειχθούν όμοια και διαφορετικά ενδιαφέροντα των μαθητών. Όσοι απαντάνε καταφατικά, πλησιάζουν στην κόκκινη γραμμή και έπειτα γυρίζουν πίσω. Στο κλείσιμο της δραστηριότητας, ακολουθεί αναστοχασμός, με έμφαση στις στάσεις των μαθητών της ταινίας για τη διαφορετικότητα και στις διακρίσεις με βάση την φυλή.

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να αναγνωρίσουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους
- ✓ Να κατανοήσουν και να αποδεχτούν την διαφορετικότητα
- ✓ Να αποδεχτούν τον εαυτό τους και τους άλλους

Ιστορίες Στιγματισμού

Μια ακραία μορφή της στερεοτυπικής σκέψης είναι ο στιγματισμός, ο οποίος συνοδεύεται από έντονα αρνητικά συναισθήματα, και πολλές φορές από στοιχεία εθνοκεντρισμού. Ο στιγματισμός λειτουργεί θετικά για την κοινωνική ομάδα που στιγματίζει την άλλη, δείχνοντας την ανωτερότητα και την ισχύ της ομάδας, ομοίως και το ποιος καθορίζει τους κανόνες για την λεγόμενη «επιβίωση» (Τριλίβα κ.ά., 2008).

Διαβάζουμε και μοιράζουμε στους μαθητές τις ακόλουθες ιστορίες:

“Martin Luther King Jr. (1929–1968)”

« ... Ο Martin πήγε σχολείο 5 χρονών και κατάλαβε αμέσως την καταδίκη που ακολουθούσε τη φυλή του. Στα δημόσια κτίρια έβλεπε πινακίδες: “Μόνο για λευκούς”. Μια μέρα, ένας αστυνομικός σταμάτησε το αυτοκίνητο που βρισκόταν με τον πατέρα του και είπε με αναίδεια στον πάστορα: “Δείξε μου την άδειά σου, αγόρι”. Ο αιδεσιμότετος έδειξε τον μικρό Μάρτιν: “Αυτός είναι αγόρι, εγώ είμαι άντρας!” ... Σε ένα μεγάλο μαγαζί μια λευκή γυναίκα άρχισε να βρίζει τον μικρό Μάρτιν: “Με πάτησες, αράπη!”. Ο Μάρτιν έμαθε από πρώτο χέρι τη λέξη που έδειχνε τη περιφρόνηση των λευκών για το σκούρο χρώμα της επιδερμίδας ... Στο σχολείο ενώ ήταν από τους καλύτερους μαθητές, είχε αποκλειστεί από τα παιχνίδια των λευκών παιδιών της γειτονιάς. Το παιδί του μπακάλη του είπε ότι δεν ήθελαν τη συντροφιά του, γιατί ήταν έγχρωμος ...» (“Μάρτιν Λούθερ Κινγκ”, χ.χ.).

“Λευκή γυναίκα εθεάθη με Έλληνα” (τίτλος εφημερίδας της εποχής)

Σύμφωνα με την μαρτυρία του Dan Georgakas, Έλληνα ομογενή από το Ντιτρόιτ: « ... Στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οι Έλληνες δεν κατατάσσονταν στους “λευκούς”, θεωρούνταν με βάση τις μαρτυρίες της περιόδου, Ανατολίτες και μη Ευρωπαίοι. Η ίδια αντιμετώπιση ήταν από όλους τους Αμερικάνους για όλους τους Νοτιευρωπαϊούς. Στους κινηματογράφους η πλατεία ανήκε στους λευκούς ενώ ο “γυναικωνίτης”, το λεγόμενο πατάρι ανήκε στους νέγρους και στους μη λευκούς

(Ελληνες, Ιταλούς κ.ο.κ.). “Μα πως γίνεται; Το δέρμα μας δεν το έβλεπαν; Ο χαρακτηρισμός “λευκός” απευθυνόταν στην κοινωνική-αντίληψη και όχι στο δέρμα και το χρώμα του...” («Ρατσιστικά στερεότυπα για τους Έλληνες μετανάστες», 2017).

Στη συνέχεια, συζητούμε με τα παιδιά και ζητάμε να βρουν ομοιότητες και διαφορές στις ιστορίες που διαβάσαμε. Έπειτα, συσχετίζουμε τις ιστορίες αυτές με τις ιστορίες των μαθητών της τάξης 203. Κλείνοντας, ακολουθεί αναστοχασμός. Καθόμαστε σε κύκλο και συζητούμε μεταξύ μας, για τις ιστορίες και τα συναισθήματα που προκλήθηκαν από την όλη διαδικασία.

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να συνειδητοποιήσουν πως τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις μπορούν να επηρεάσουν αρνητικά τη ζωή τους
- ✓ Να αλλάξουν στάσεις, αντιλήψεις, πεποιθήσεις για το διαφορετικό
- ✓ Να κατανοήσουν πως όλες οι ιστορίες μιλάνε για απλούς ανθρώπους, τίποτα περισσότερο, τίποτα λιγότερο
- ✓ Να μπορούν να αναγνωρίζουν συμπεριφορές που πηγάζουν από προκαταλήψεις και στερεότυπα

Χρήση οπτικοακουστικού υλικού – “I have a Dream”

Η χρήση των οπτικοακουστικών μέσων λειτουργεί υποστηρικτικά στη εκπαιδευτική διαδικασία. Στόχος τους είναι να παρέχουν πληροφορίες ή να δώσουν ερεθίσματα να ξεκινήσει μια συζήτηση. Προϋποθέσεις για την αποτελεσματικότερη χρήση οπτικοακουστικού υλικού, είναι η γνώση του υλικού από τον εκπαιδευτικό και η σύνδεση του υλικού με συζήτηση ή προβληματισμούς (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008).

Ακούμε το soundtrack της κινηματογραφικής ταινίας *Freedom Writers*, “I have a dream” και στη συνέχεια, προβάλλουμε στους μαθητές τη δημόσια ομιλία του Martin Luther King Jr., (28 Αυγούστου 1963), που αναφέρεται «Σε ένα όνειρο» (*I have a dream*, 2017). Το «όνειρο» του M. L. King Jr. ήταν η εξάλειψη των διακρίσεων (φυλετικών) και η διασφάλιση της οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αναντίρρητα, θα μπορούσε κανείς να βρει αρκετές ομοιότητες μεταξύ της ομιλίας του M.L. King και της ταινίας του LaGravenese (2007).

Στη συνέχεια, προτρέπουμε τους μαθητές, μέσα από το «Σε ένα όνειρο» και την κινηματογραφική ταινία να δημιουργήσουν μια δική τους ομαδική σύνθεση (εικαστική δημιουργία, ταινία, φωτογραφική έκθεση, graffiti κοκ) με θέμα “I have a dream”. Η ενεργός συμμετοχή των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία θεωρείται ιδιαίτερα αποτελεσματική, σε σύγκριση από την παθητική συμμετοχή στην προβολή βίντεο ή ταινιών (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008).

Ενδεικτικοί στόχοι της χρήσης του οπτικοακουστικού υλικού είναι:

- ✓ Η ανάπτυξη γνωστικών δεξιοτήτων
- ✓ Καλλιέργεια της δημιουργικότητας
- ✓ Να αναπτύξουν την ομαδικότητα-συνεργασία
- ✓ Η προσέλκυση του ενδιαφέροντος των μαθητών

Γράφουμε γράμματα ... στους ήρωες της ταινίας

Ενθαρρύνουμε τους μαθητές να γράψουν γράμματα στους ήρωες του *Freedom Writers*. Πιο συγκεκριμένα, γράφουν και λένε τις σκέψεις, τα συναισθήματα και τους προβληματισμούς τους. Στη συνέχεια, χωρίζουμε τους μαθητές σε ομάδες των δύο ατόμων. Μετά από τυχαία επιλογή τους δίνεται ο παραλήπτης του γράμματος τους. Τα γράμματα κλείνονται σε ξεχωριστούς φακέλους και τα ανακατεύουμε. Έπειτα δίνονται οι κλειστοί φάκελοι που περιέχουν τα γράμματα, τυχαία στους μαθητές. Οι μαθητές, αυτή την φορά, καλούνται να γράψουν την απάντηση στο γράμμα που έλαβαν. Στο τέλος, της διαδικασίας ακολουθεί αναστοχασμός.

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να κατανοήσουν συναισθήματα και αντιδράσεις
- ✓ Να μάθουν να διερευνούν καταστάσεις
- ✓ Να βρίσκουν τρόπους επίλυσης προβλημάτων

«Επικοινωνούμε ... διαφορετικά!» : Μαθαίνω να υποστηρίζω την άποψη μου

Δίνονται στους μαθητές οι παρακάτω προτάσεις και γίνεται μια προσπάθεια να διερευνηθούν τα συναισθήματα και οι αντιλήψεις των ηρώων της ταινίας. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και συζητούν σχετικά με τις προτάσεις που τους έχουν δοθεί. Στη συνέχεια, η κάθε ομάδα θα πρέπει να αντιπαρατεθεί μεταξύ της σε ένα ντιμπέιτ, με επιχειρηματολογία (υπέρ-κατά) των προτάσεων της.

Ενα: «Στην Αμερική, ένα κορίτσι μπορεί να στεφθεί πριγκίπισσα για την ομορφιά της και τη χάρη της. Μια Αζτέκα πριγκίπισσα όμως επιλέγεται για το αίμα της... Να πολεμήσει για το λαό της, όπως πολέμησαν ο μπαμπάς και ο πατέρας του εναντίον αυτών που λένε ότι είμαστε κατώτεροι απ' αυτούς».

E. Gruwell: «Πιστεύω ότι η πραγματική μάχη γίνεται μέσα στην τάξη».

Ενα: «Τα σχολεία είναι σαν την πόλη και η πόλη είναι όπως ακριβώς η φυλακή. Όλα μοιρασμένα σε ξεχωριστά μέρη, ανάλογα με τις φυλές».

Ενα (προς την E. Gruwell): «Τι θα κάνεις που θα φέρει μεγάλη αλλαγή στη ζωή μου;»

Andre: «Όλα έχουν σχέση με το χρώμα».

Ενδεικτικοί στόχοι της δραστηριότητας είναι οι μαθητές:

- ✓ Να ανταλλάσσουν απόψεις, ιδέες με επιχειρήματα και σεβασμό
- ✓ Να δημιουργηθούν νέες οπτικές για γνώση
- ✓ Να αντιληφθούν την σημασία της οπτικής «του άλλου» στην επικοινωνία μεταξύ των ατόμων
- ✓ Να επιλύουν διαπροσωπικές εντάσεις/ συγκρούσεις με το διάλογο
- ✓ Να μπορούν να επιχειρηματολογούν για την άποψη τους και να μπορούν να αντικρούουν τις προκαταλήψεις

Αναστοχασμός

Ο αναστοχασμός αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της βιωματικής μάθησης. Πιο συγκεκριμένα, μέσα από την διαδικασία του αναστοχασμού δίνεται χρόνος για εσωτερίκευση της διαδικασίας που έχει ακολουθηθεί και για τα ερεθίσματα που δόθηκαν, εστιάζοντας σε αυτά που άγγιξαν περισσότερο. Ο Dewey (όπως αναφέρεται στις Τριλίβα κ.ά., 2008) τονίζει πως το βίωμα σε συνδυασμό με τον αναστοχασμό φέρνουν την ανάπτυξη του ατόμου.

Σημαντικό στοιχείο της διαδικασίας του αναστοχασμού, είναι η παρατήρηση καθ' όλη την διάρκεια της βιωματικής δραστηριότητας. Η παρατήρηση αποτελεί την πυξίδα της πορείας που ακολουθείται σε πολύπλευρες, αντιφατικές και δυναμικές ομάδες των σχολικών τάξεων. Μέσα από την παρατήρηση δίνεται η δυνατότητα τα μέλη της ομάδας να καταθέσουν τις εμπειρίες τους, τις εντυπώσεις, τις ερμηνείες και τις σκέψεις του κάθε μέλους για την ίδια σκηνή παρατήρησης, καθώς δίνει και την ευκαιρία σύγκρισης των ποικίλων απόψεων (Πηγιάκη, 1998), με απώτερο στόχο την μάθηση, αλλά και την βελτίωση (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008).

Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση θεωρείται σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος της εκάστοτε εκπαιδευτικής διαδικασίας (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008). Η αξιολόγηση αφορά τις γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις που απέκτησε ο εκάστοτε μαθητής με το πέρασμα του προγράμματος. Αφετέρου, η μορφή της αξιολόγησης λειτουργεί ως ανατροφοδοτική και διαμορφωτική διαδικασία για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό, έχοντας ως στόχο τη βελτίωση του εκπαιδευτικού έργου για μελλοντική χρήση (Μαυρόπουλος, 2004).

Για την μέτρηση των ποικίλων πτυχών της ερευνητικής διαδικασίας, της μέτρηση της δημιουργικότητας, της κατασκευής-εύρεσης τρόπων αντιμετώπισης, της συμμετοχής κοκ, χρησιμοποιούνται οι εξής εναλλακτικές μορφές αξιολόγησης για τους μαθητές: η αυθεντική αξιολόγηση, η αυτό-αξιολόγηση, ο φάκελος, η περιγραφική αξιολόγηση (Μαυρόπουλος, 2004· Jacobsen, Egged & Kolchak, 2011), και οι εκθέσεις-παρουσιάσεις (Woolfolk, 2007).

Σε κάθε αξιολογική διαδικασία, εκτός από τους μαθητές αξιολογείται με έμμεσο ή άμεσο τρόπο και ο εκπαιδευτικός. Η αξιολόγηση του αποτελεί πρωτεύον στοιχείο εκτίμησης του διδακτικού του έργου, αλλά και της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Πηγιάκη, 1998).

Συνοψίζοντας, ο βασικός στόχος της αξιολογικής διαδικασίας είναι η συλλογή με συστηματικό τρόπο πληροφοριών για τις δραστηριότητες, τα χαρακτηριστικά και τα αποτελέσματα του προγράμματος, την εξαγωγή συμπερασμάτων, την βελτίωση αυτών και την λήψη αποφάσεων για την μελλοντική εξέλιξη του προγράμματος.

Συμπεράσματα

Το παρόν πρόγραμμα «Επικοινωνούμε...διαφορετικά!» στοχεύει στην ανάδειξη τρόπων επικοινωνίας, στην επίλυση προβλημάτων και στην λήψη

αποφάσεων μέσα από τη δυναμική της ομάδας και στην ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών. Η επιλογή της βιωματικής εκπαίδευσης σε συνδυασμό με την δημιουργία ερευνητικής εργασίας αποτελούν διακριτή ενότητα των Νέων Σχολικών Προγραμμάτων και του υποχρεωτικού ωρολογίου προγράμματος (Ματσαγγούρας, 2011).

Η μεθοδολογία των περισσότερων δράσεων στηρίζεται στις αρχές της βιωματικής εκπαίδευσης, οι οποίες βασίζονται στην ενεργό συμμετοχή, στην συνεργατική δράση και στις εμπειρίες των μαθητών. Αξίζει να αναφερθεί, ότι η βιωματική μάθηση αξιοποιεί εναλλακτικούς τρόπους εκπαίδευσης, μακριά από τα θρανία, τα σχολικά εγχειρίδια και τη μετωπική διδασκαλία (Τριλίβα & Αναγνωστοπούλου, 2008), φέρνοντας τους μαθητές σε άμεση επαφή με το αντικείμενο της μάθησης (Δεδούλη, 2001).

Τα βιωματικά προγράμματα ενισχύουν τη λειτουργία της ομάδας, καλλιεργούν την αποδοχή, προάγουν ένα ευχάριστο κλίμα συνεργασίας και συμβάλλουν αποτελεσματικά στις διδακτικές παρεμβάσεις. Για τους παραπάνω λόγους, σύμφωνα τις Τριλίβα και Αναγνωστοπούλου (2008) είναι αναγκαίο η βιωματική μάθηση να αποτελεί μέρος του ωρολογίου προγράμματος της εκάστοτε σχολικής εκπαιδευτικής βαθμίδας και η εμπειρία να χρησιμοποιείται με τέτοιο τρόπο ώστε να παρακινεί τον μαθητή να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και την ευθύνη των πράξεων του. Μετά την ολοκλήρωση της κάθε δραστηριότητας ακολουθεί ο αναστοχασμός του βιώματος και η αξιολόγηση των μαθητών και του προγράμματος.

Ολοκληρώνοντας, αξίζει να δοθεί έμφαση στο γεγονός πως το σχολείο είναι ο χώρος, όπου πραγματοποιείται το βίωμα, μεταδίδεται η γνώση, αλλά και οι αξίες, οι στάσεις, οι συνήθειες, κ.ο.κ. Σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία, το σχολείο οφείλει να εξασφαλίσει την ισότητα των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων, ανεξαρτήτως πολιτισμικού υποβάθρου, για την αποφυγή του εκπαιδευτικού και κοινωνικού αποκλεισμού (Μίτιλης & Σκαλή, 2004). Επομένως, θα πρέπει να δει ως ενεργά υποκείμενα τους μαθητές και να τους προσφέρει το κατάλληλο πλαίσιο μάθησης (Ματσαγγούρας, 2011).

Βιβλιογραφία

Γκέκα, Β. (2011). *Ανάλυση Περιεχομένου*. Ανακτήθηκε 10 Ιουλίου 2016, από http://laventer.blogspot.com/2010/11/normal-0-false-false-false-el-xnone-x_30.html

Δεδούλη, Μ. (2001). Βιωματική μάθηση – Δυνατότητες αξιοποίησης της στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*. Τεύχος 6, (σσ. 145-159). Ανακτήθηκε 20/07/2016, από <http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos6/deloudi.PDF>

Devito, D., Shampert, M., Sher, S. (Παραγωγοί) & LaGravenese, R. (Σκηνοθέτης). (2007). *Freedom Writers* [Κινηματογραφική ταινία]. ΗΠΑ: Paramount.

Ζωγόπουλος, Ε. (2016). Ανακτήθηκε 10 Δεκεμβρίου 2016, από http://www.taekpaideutika.gr/ekp_105-106/04.pdf

Gruwell, E. (Επιμ.). (2007). *Οι Συγγραφείς της Ελευθερίας: 150 Freedom Writers. Πως μια καθηγήτρια και 150 έφηβοι αποφάσισαν να γράψουν για ν' αλλάξουν τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους.* (Ν. Σιδέρη, Μτφρ.). Αθήνα: Άγκυρα.

I have a dream (Martin Luther King) speech with greek subtitles (15 Ιανουαρίου 2017). Ανακτήθηκε από <https://vimeo.com/14316320>

Jacobsen, D. A., Eggen, P. & Kauchak, D. (2011). Στο Μ. Σακελλαρίου και Μ. Κόνσολας (Επιμ.). *Μέθοδοι διδασκαλίας: Ενίσχυση της μάθησης των παιδιών από το νηπιαγωγείο έως το λύκειο.* (Ρ. Λαμπρέλλη, Μτφρ). Αθήνα: Διάδραση.

Κονταξής, Α. (χ.χ.). Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2017, από <http://users.sch.gr/kontaxis/mathimata/ataxi/16ZoniDhmiourgikvnDrastiriotitvn.html>

Macnamara, J. (2005). Media content analysis: Its uses, benefits and Best Practice Methodology. *Asia Pacific Public Relations Journal*, 6(1), 1– 34.

Μάρτιν Λούθερ Κινγκ (χ.χ.). Ανακτήθηκε 15 Ιανουαρίου 2017, από Wiki: https://el.wikipedia.org/wiki/Μάρτιν_Λούθερ_Κινγκ

Ματσαγγούρας, Η. (2006). *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας: Ι. Θεωρία της διδασκαλίας: ΙΙ. Στρατηγικές διδασκαλίας.* Αθήνα: Gutenberg.

Ματσαγγούρας, Η. (2011). *Βιωματικές δράσεις, από τη βιωματική μάθηση στο συνεργατικό μοντέλο βιωματικών δράσεων.* Ανακτήθηκε 15 Ιανουαρίου 2017, από <http://ebooks.edu.gr/>

Μαυρόπουλος, Α. (2004). *Στοιχεία Διδακτικής Μεθοδολογίας: Βασικές αρχές για την επιτυχία μας διδασκαλίας.* Αθήνα: Σαββάλας.

Μίτιλης, Α. & Σκαλή, Θ. (2004). Στο Κ. Σκλάβου (Επιμ.). *Οδηγός Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης.* Αθήνα: Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες.

Μυλωνάκου–Κεκέ, Η. (2013). *Κοινωνική Παιδαγωγική: Θεωρητικές, Επιστημολογικές και Μεθοδολογικές Διαστάσεις.* Αθήνα: Διάδραση.

Παπανούτσος, Ε. Π. (1990). *Οι δρόμοι της ζωής.* Αθήνα: Φιλιππότη.

Πηγιάκη, Π. (1998). *Προετοιμασία Σχεδιασμός και Αξιολόγηση της Διδασκαλίας.* Αθήνα: Γρηγόρη.

Ρατσιστικά στερεότυπα για τους πρώτους Έλληνες μετανάστες (2012). Ανακτήθηκε 20 Ιανουαρίου 2017, από <http://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/metanastes>

Σακαλάκη, Μ. (2001). Η ανάλυση περιεχομένου. Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική ψυχολογία, Τόμος Α',* (σσ. 477-494). Αθήνα: Ελληνικά

Τριλίβα, Σ., Αναγνωστοπούλου, Τ. & Χατζηνικολάου, Σ. (2008). *Ούτε καλύτερος, ούτε χειρότερος ... απλά διαφορετικός.* Αθήνα: Gutenberg-Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.

Τριλίβα, Σ. & Αναγνωστοπούλου, Τ. (2008). *Βιωματική μάθηση.* Αθήνα: Τόπος.

Woolfolk, A. (2007). Στο Ε. Μακρή-Μπότσαρη (Επιμ.). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία*. (Μ. Μπαρπάτση, Μτφρ.) Αθήνα: Έλλην.

Φραγκουδάκη, Α. (1979). *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου: Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*. Αθήνα: Θεμέλιο.

William J.A. (παραγωγός) (2006). *A Dream*. USA: Hollywood Records.